

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

УДК: 1: 001.2

ШЛИКОВ Валерій Григорович

САМОРОЗВИТОК СУТНІСНОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ
ФІЛОСОФІЇ І НАУКИ

Спеціальність 09.00.01 - діалектика і теорія пізнання
з філософських наук

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата
філософських наук

Київ - 1993

Дисертація виконана в Київському університеті імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
КОСТЕВ В.М.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
КОТОВА О.В.
кандидат філософських наук, доцент
БАНДУРА О.О.

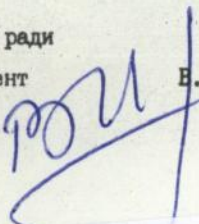
Провідна установа: кафедра філософії Київського державного економічного університету.

Захист відбудеться "1" листопада 1993 р. о "11" годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.06 при Київському університеті імені Тараса Шевченка.

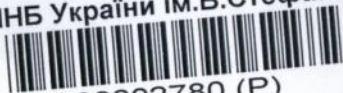
З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Київського університету.

Адреса: 252017, Київ, вул. Володимирська, 60.

Автореферат розіслан "29" вересня 1993 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради
кандидат філософських наук, доцент В.І.Гусев

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00802780 (P)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема взаємозв'язку філософії з наукою відноситься до фундаментальних проблем, які хвилюють людську думку з часу виникнення дихотомії "філософія - наука", навколо неї весь час не стихають суперечки і дискусії.

Сьогодні тема взаємозв'язку філософії і науки набуває особливої актуальності в зв'язку з тим, що у вітчизняній філософії відбувається поступове звільнення філософської думки як від тиску ідеологем так і від напорувань гегелівського лінійно-субординованого "бачення" світу, а у західній філософській думці йде процес подолання жорсткої позитивістської точки зору, що потребує критичного засвоєння і переробки цих ідей.

У дисертації дослідження проблеми взаємозв'язку філософії і науки здійснюється з боку філософії, а там де цей зв'язок розглядається з позицій науки, то фактично мова йде про природознавство. Це зумовлено тим, що суспільствознавство є продуктом лише середини XIX століття, і хоча в наступні роки йде швидке зростання суспільнонаукового знання і розширюється коло проблем, які ним вирішуються, далеко не усталені підходи та шляхи його дослідження. На думку дисертанта, це окрема тема, що потребує для своєї розробки зусиль багатьох вчених. Дисертант обмежуючись природознавством розуміє односторонність такої позиції, бо підключення результатів, одержаних у суспільствознавстві, дало б змогу вирішити багато питань глибше. Однак, розуміючи актуальність вибраної теми, автор вважає можливим приступити до розробки проблеми взаємозв'язку на основі природознавства, бо такий підхід дає змогу одержати певні результати.

Зміна предмету дослідження сучасного природознавства, міждисциплінарні тенденції у його структурі, розвиток філософської думки, потребують вдосконалення форм взаємозв'язку філософії і науки, його філософського обґрунтування. Більш того, в лоні самого цього відношення визрівають передумови конституювання єдиної науки, що також робить настійним його дослідження.

Ступінь дослідженості проблеми. Питання взаємозв'язку філософії і науки вирішувалось на протязі всієї історії людської думки, наскільки глибоко і всебічно залежало від світоглядної позиції мислителя, рівня розвитку філософії, науки і соціальної практики. Існують різні точки зору, що зумовлює багатоманітність

варіантів їх вирішення, які або заперечують можливість взаємозв'язку філософії і науки, або зводять його до формули: "філософія є наука наук", де філософія розуміється як найбільш загальна теорія і метод пізнання, а методи наук є лише ланки, прояв окремих сторін філософського методу.

В роботі широко використовувались історико-філософські традиції постановки і вирішення проблеми взаємозв'язку філософії з наукою.

У вітчизняній філософській і природничонауковій літературі указана проблема досліджувалась досить інтенсивно в працях методологів і істориків науки, природодослідників, на основі того чи іншого підходу, що розвиваються у нас, а за останнім часом і на основі концепцій західних вчених. Виділимо основні:

Проблемно-змістовний підхід, основна ідея якого в тім, що взаємозв'язок філософії з наукою здійснюється через ряд опосередкованих ланок, розвивався у працях В.П.Ворожцова, К.Х.Делокарова, П.В.Копніна, І.С.Нарського, В.М.Сагатовського та ін. Даний метод є надмірно загальним і цим викликав потребу конкретизації та уточнень.

Такою конкретизацією є концепція субстанціального підходу, прихильники якого Ж.М.Абдільдін, Е.В.Ільєнков, Л.К.Науменко та ін., вважають, що дана концепція повинна охоплювати не тільки матерію, а й і її особливі форми. Всі ці формоутворення виникають і існують як самостійні сутності, хоч у дійсності являються формою субстанції, що розвивається і саморухається. Дана концепція, у своєму розумінні взаємозв'язку філософії з наукою залишається все-таки, на нашу думку, на засадах фіхтевсько-гегелівської формули "філософія - наука наук". З тією лише різницею, що у представників цієї концепції "наукою наук" виступає діалектична логіка.

В дещо іншому аспекті, що проблему розробляли українські філософи М.О.Булатов, В.С.Горський, В.Г.Табачковський, В.І.Шинкарук, О.І.Яценко та ін. Взаємозв'язок філософії і науки, вважають вони, здійснюється у двох аспектах: методологічному і світоглядному. Методологічне використання філософських категорій у практиці наукового пізнання, в науці здійснюється на рівні співвідношення загального /загальнофілософського/ і особливого /яке

мислиться в тій чи іншій науці/. Філософія є загальною методологією науки і цю функцію вона виконує тому, що являється, на думку авторів концепції, теоретичною самосвідомістю науки, теоретично розвинутим світоглядом. Вона не поза наукою, а її органічна складова частина і водночас додаток.

Слідуючим напрямком розглядаючи проблему взаємозв'язку філософії і науки є системний підхід. В його межах провадили і провадять дослідження В.І.Блауберг, В.М.Садовський, О.І.Уйюмов, Е.Г.Юдин, Б.Г.Юдін та ін., але вперше цю концепцію в чітко окресленій формі виклали В.О.Лекторський і В.С.Швирьов. Вони сформулювали тезу про типи і рівні методології. На певному етапі розвитку наукова рефлексія з необхідністю переходить на рівень філософської. Взаємозв'язок, як рефлексивне відношення, здійснюється у двох напрямках. При русі від науки до філософії зв'язується, що може дати філософія науці в плані її самосвідомості, з другого боку, філософія при вирішенні своїх власних внутрішніх завдань усвідомлює необхідність використання досягнень конкретних наук.

В дослідженні використані ідеї вище вказаних напрямків як у позитивно-конструктивному, так і в критичному плані, залучені праці в яких проблема взаємозв'язку філософії з наукою спеціально не розроблялася, проте окремі її аспекти розкривалися достатньо повно.

У монографічних дослідженнях Ж.М.Абдильдіна, В.О.Лекторського, І.С.Нарського, В.М.Садовського, О.І.Уйюмова, В.С.Швирьова проблема взаємозв'язку філософії і науки розглядається в широкому плані і стає предметом спеціального дослідження. Слід зазначити, що якщо Ж.М.Абдильдін, Л.К.Науменко, І.С.Нарський, В.І.Шинкарук аналізують проблему з боку філософії, то В.І.Блауберг, В.М.Садовський, О.І.Уйюмов підходять до проблеми з позицій методології.

Сутність методологічного аналізу науки, його типи і рівні, взаємовідношення філософського і методологічного аналізів стає спеціальним предметом дослідження у статтях і монографіях В.С.Диніна, О.О.Печьонкіна, В.С.Стьопіна.

У наукових дослідженнях П.С.Дишлевого, С.Б.Кримського, М.В.Мостепаненко концентрується увага на розкритті змісту понят-

тя наукової картини світу, стилю наукового мислення.

З'ясувати роль і значення сходження від абстрактного до конкретного як універсального методу науково-теоретичного знання прагнуть Ж.М.Абділдінін, В.О.Вазюлін, Ж.С.Туленов.

Питанню взаємозв'язку філософії з наукою приділяють увагу і західні філософи.

"Філософія життя" в лиці Ніцше, Дільтея, Бергсона, признаючи необхідність вирішення "метафізичних", світоглядних проблем, заявляла, що розум не спроможний розв'язати їх. Це завдання можна вирішити лише ірраціональною інтуїцією. Аналогічні погляди розвиває і герменевтика. Абсолютно розриваючи філософію і науку, стверджуючи, що філософський досвід знаходиться поза наукою, вона віддає перевагу інтелектуальному спогляданню, інтуїції. Так, Гадамер заявляє, що розум, наука не в змозі досягнути життя, світ історії.

Відмічаючи безсумнівну заслугу представників різних напрямків у постановці і розробки проблеми взаємозв'язку філософії і науки, необхідно все-таки сказати, що в них:

- проблема взаємозв'язку розглядається з позицій організмичної ідеї, не виходячі на змістовний аналіз міжсистемних відношень;

- не вирішується проблема співвідношення логічно замкнутої системи і системи відкритої;

- недостатньо осмислена роль і значення етапів дослідження і викладання, для правильного розуміння взаємозв'язку філософії і науки;

- мало досліджена проблема єдиної науки, а коли її торкаються, то трактують як наслідок привнесення філософського методу в конкретні науки.

Намагаючись реалізувати своє бачення вирішення проблеми дисертант, вважає необхідним зазначити, що з багатьох аспектів йому концептуально імпонує напрямок, який розроблявся Ж.М.Абділдініним, М.О.Булатовим, В.С.Горським, Л.К.Науменко, В.І.Шинкаруком та ін. Це і розуміння ролі діалектичного методу, значення світоглядної і методологічної функції філософії, необхідність розгляду проблеми історично із включенням її в певний соціокультурний контекст.

Виходячи із вище викладеного формулюється мета і основні завдання дисертаційного дослідження.

Мета дослідження полягає в аналізі саморозвитку сутнісного взаємозв'язку філософії і науки, розкриття його як процесу діалектизації науки і конкретизації принципів і категорій філософії, ведучого до створення єдиної науки. Для досягнення цієї мети в дисертації поставлені такі завдання:

- дослідити історичні форми взаємозв'язку філософії і науки;
- проаналізувати внутрішню суперечність її становлення і розвиток, особливо момент розв'язання, як рухавчого начала діалогу двох форм суспільної свідомості - філософії і науки;
- виявити логіко-гносеологічну основу відношення філософії з наукою шляхом конкретного аналізу процесу пізнання взагалі;
- розкрити роль і значення етапів дослідження і викладання у розумінні проблеми взаємодії філософії з наукою;
- дати аналіз висхідної і низхідної напрямків, розкрити їх специфіку і роль у процесі конституювання єдиної науки;
- показати роль діалектичного методу, як загального методу в процесі діалектизації науки і конкретизації принципів і категорій філософії, становлення єдиної науки;
- розглянути проблему співвідношення логічно замкнутої системи і системи відкритої.

При аналізі відношення "філософія - наука", поняття "наука" використовується нами у широкому смислі.

Методологічними і теоретичними підвалинами дослідження є вихідні принципи матеріалістичної діалектики: єдність історичного і логічного; сходження від абстрактного до конкретного; вчення про категорії і закони діалектики.

Критично використані розробки радянських і зарубіжних філософів, як марксистської, так і не марксистської орієнтації, все що сприяло глибшому аналізу проблеми взаємозв'язку філософії з наукою.

Наукова новизна роботи. Розкрита культурно-історична тенденція саморозвитку сутнісного взаємозв'язку філософії і науки. Аналіз історичних форм цього взаємозв'язку проведений як становлення, розв'язання і "відтворення" сутнісної гносеологічної суперечності. На цій основі вироблена нетрадиційна концепція сучасно-

го взаємовідношення філософії і науки.

Основні результати дисертаційного дослідження у вигляді тез, що виносяться на захист, сформульовані таким чином:

- традиційні версії аналізу сутнісного відношення між філософією і наукою фактично ґрунтувалися на гегелівській епістемологічній схемі "розв'язання суперечності" і тому були неадекватними реальному історичному розвитку предмета, що досліджувався.

Сенс нового підходу заключається, насамперед, у запереченні однозначно репрезентативної схеми і форми розв'язання суперечностей;

- сучасний тип раціональності характеризується багатомірністю, історичністю і структурністю. Весь процес саморозвитку сутності є переходом від єдиного до багатоманітного. Цей процес самозародження із єдиної сутності - її численних форм буття є фундаментальним, онтологічним, а відображення його у загальних і необхідних формах /пізнання взагалі/, логіко-гносеологічним підвалинами, які детермінують структуралізацію змісту і зумовлюють історичну різноманітність форм сутнісного взаємозв'язку філософії і науки у всі культурно-історичні періоди;

- історично першою формою взаємозв'язку філософії і науки в античності, якій притаманий особливий тип мислення, є синкретична їх єдність. Це безпосередня тотожність. І саме із цього античного ототожнення змісту філософії і науки родився відомий феномен відображення всієї багатоманітності історично майбутніх форм світогляду - в єдиному, філософсько-раціоналістичному початковому античному світогляді. Проблема відношення філософії з наукою вирішується в онтологічному аспекті, як знаходження первоначала багатоманітних одиничних речей. З боку форми ідея їх безпосередньої тотожності реалізується у середньовіччі. Філософія стає рядоположеною з будь-якою із конкретних форм науки по відношенню до "божественного знання" - теології;

- Ренесанс і Новий час формують тип відношення "філософія - наука", якій будується на відмінності філософії і науки. Робиться спроба узагальнення даних природознавства з позицій конкретних наук, на базі універсалізованих понять і законів механіки. Зв'язок філософії з наукою будується за родо-видовим принципом, основою якого є абстрактне розуміння загального, де філософія стає родовим знанням по відношенню до спеціального знання;

- представники класичної, німецької філософії, зокрема І.Кант, вирішення проблеми переводить у методологічну площину, а Фіхте вперше усвідомлює - вирішення проблеми взаємозв'язку філософії і науки слід шукати при реалізації її саморозвитку, що стає одною із підвалин створення загального методу;

- центральним моментом діалектичного взаємозв'язку філософії і науки є системна суперечність між змістом і формою знання, між почуттєвим і раціональним, емпіричним і теоретичним, дослідженням і викладом;

- процес діалектизації науки і конкретизації категорій і принципів філософії розпадається на два напрямки - висхідну і низхідну. В дисертації проаналізований зміст обох напрямків, розкрито їх роль і значення у становленні загального методу пізнання - діалектичного методу, обгрунтовано висновок про те, що діалектика як метод безпосередньо "не працює" у тілі науки, а робить це опосередковано через методи конкретних наук;

- сучасний тип взаємозв'язку "філософія - наука" базується на єдності тотожності і різниці. Це конкретно-перехідний період діалектизації, де взаємозв'язок філософії з наукою залишається, хоча й набуває якісно іншого характеру. Домінантною тенденцією і результатом процесу є "остаточний розрив" безпосередніх сутнісних взаємозв'язків філософії з наукою, вона може розвиватися у найближчій перспективі, тільки через цілісність змісту культури, яка є крім того, єдністю тотожності і відмінності філософії і науки і рухається до свого опосередкування, в руслі співвідношення логічно замкнутої системи і системи відкритої;

- в кінцевому підсумку, сутнісний взаємозв'язок філософії з наукою стає опосередкованим загальним методом - діалектиком: філософія набуває наукової форми в розробці проблем людини, а наука стає "філософською" у вирішенні глобальних проблем сучасності. Це буде "єдина" наука, в основі якої лежить ідея "єдиного" людства, і яка детермінує, визначає складну мозаїку суперечливої єдності філософії і науки.

Теоретичне і практичне значення роботи. Положення і висновки дослідження вносять певний внесок у розвиток розуміння проблеми взаємозв'язку філософії з наукою, вони можуть бути використані при читанні курсів лекцій з філософії у темах: "Методи і фор-

ми наукового пізнання", "Діалектика як вчення про загальний зв'язок і розвиток", спецкурсів з філософських проблем природознавства.

Практичне значення роботи в тому, що її викладки можуть бути використані в подальшій розробці проблеми з метою вияву діалектичних закономірностей становлення єдиної науки, як відкритої гармонічної полісистеми, що дає нам знання про розвиток універсуму.

Апробація роботи. Матеріали дисертаційного дослідження доповідалися на республіканської науковій конференції "Єдність світоглядної і методологічної функцій марксистсько-ленінської філософії" /Київ, 1980/.

На щорічних науково-практичних конференціях КІБІ, в доповідях: "Філософсько-методологічний аспект понять архітектурної науки" /Київ, 1988/; "Шляхи гуманітаризації технічної освіти в КІБІ" та "Історичні форми взаємозв'язку філософії і науки" /Київ, 1991/; "Суперечність як принцип дослідження і викладання взаємозв'язку філософії і науки" /Київ, 1992/; "Саморозвиток сутнісного взаємозв'язку філософії і науки" /Київ, 1993/.

Структура дисертації зумовлена загальною метою і завданнями дослідження. Вона складається із вступу, трьох розділів, заключення і списку використаної літератури.

Основний зміст дисертації

У вступі обґрунтовується вибір теми дослідження, її актуальність, формулюються мета і завдання дослідження, визначається ступінь розробки проблеми, новизна, а також основні положення, що виносяться на захист, показані теоретична значущість і практичне значення дисертаційного дослідження.

У першому розділі "Історичні форми взаємозв'язку філософії і науки" дано історико-філософський аналіз зміни форм /типів/ взаємозв'язку філософії з наукою і виявлені такі закономірності:

- в руслі взаємовідношення філософії і науки поряд з виявом специфіки кожної форми /типу/ взаємозв'язку, йде процес утворення, конституювання загального методу пізнання. До того ж у надрах кожної конкретно-історичної форми /типу/ розвивається і преважує певний аспект і в міру переходу від одного аспекту до іншого, складнішому, в міру становлення загального методу усвідомлю-

ється ідея єдності науки і філософії.

В античну епоху взаємозв'язок філософії і науки носить синкретичний характер. На основі безпосереднього споглядання стародавні греки зробили спробу зв'язувати відношення між багатоманітними явищами світу і першоосновою усього світу, як відношення між загальним і одиничним. Нерозвиненість, споглядальність наївної діалектики не давали змоги виразити загальне як конкретну тотожність.

Відповідно і відношення філософії з наукою набуло специфічного характеру. Наука вимушена була відтворювати філософську проблематику, пізнавати першопричину світу. Взаємозв'язок набуває характеру безпосередньої тотожності, де і філософія і наука спрямовані на досягнення єдиної мети - вирішити проблему єдності і різноманіття світу в онтологічному аспекті шляхом відшукування первоначала одиничних речей.

Схоластична філософія середньовіччя також не змогла виробити адекватного методу вирішення зазначеної проблеми. Опора на силогістичну логіку Аристотеля позитивних результатів не дало в наслідок формального її характеру.

Подальша диференціація наук настійно висувувала потребу зведення результатів конкретних наук в єдине ціле на природничонауковому ґрунті. Перед філософією і наукою постало завдання створення загального методу, що веде до узагальнених уявлень про світ. Не задоволені сілогізмом як основним засобом доказу істини, Ф.Бекон, Р.Декарт першими взялися за цю роботу. Но їх спроби були приречені на невдачу в силу декількох причин:

- перша зумовлювалась єдністю емпіризму і раціоналізму, абстрактною абсолютизацією одного із етапів пізнання, або дослідження, або викладу;

- друга, рівнем розвитку наук, який не дозволяв ще виявити в собі внутрішні зв'язки і тенденції до інтеграції;

- третя - в абстрактному розумінні загального і його взаємозв'язку з одиничним, що не давала змоги правильно усвідомити і перші дві причини.

Філософія Нового часу поставила проблему відношення філософії з наукою в усвідомленому вигляді на порядок денний, а вирішення її перевела з онтологічної площини в логіко-гносеологічну

і зробила зусілля створити загальний метод для вирішення вище названого завдання.

Подальший розвиток виробництва стимулював бурхливий розвиток наук. Вони безпосередньо підійшли до пізнання сутнісних зв'язків і відношень між предметами. Починаючи з Канта утверджується думка, що знання про світ має системний характер. Він зловив тенденцію, що намітилась у філософії Нового часу, до пізнання філософських принципів пізнання, які дозволяли показати зв'язки і відношення в необхідній і загальній формі, тобто тенденцію розуміння філософії як методології.

І.Фіхте у "Науковченні" намагається показати систему наук як систему людського знання взагалі. Філософія повинна була з себе логічним шляхом вивести основоположення всіх конкретних наук. Для реалізації своєї програми він створив синтетичний метод, ставший першою спробою розробки принципів діалектичного методу. Ідея проте, що науковчення дає нам принципи побудови системи знання, зумовлювала розуміння того, що вирішення проблеми взаємозв'язку філософії і науки слід шукати в діалектичній площині, що це проблема створення загального методу.

З матеріалістичної позиції ідея загального методу знаходить своє відображення у працях Гердера, Гете, братів Гумбольдт. Певну еволюцію в указанному напрямку здійснив Шелінг. У спогляданні, - говорить Шелінг, - немає послідовності розсудка, а без нього пізнання не повне. Для пізнання недостатньо внутрішнього почуття, для нього потрібна система понять. У вченні о позитивної філософії пізній Шелінг виходить за межі замкнутої системи, однак не зумів створити систему понять, він вважав діалектику не наукою. Разом з тим Шелінг висунув, на наш погляд, важливу думку - кожна наука повинна пройти крізь діалектику.

Якщо Шелінг намагався звести філософію до мистецтва, то Гегель пішов шляхом наближення її до форми науки. У нього діалектика перетворилась у логіку понятійного, системного мислення, як форма опанування конкретного. Но, в цілому, у стратегічному плані Гегель системотворець, його раціональна машина не терпить співіснування в просторі. Все, що вона зустрічає на своєму шляху, піддає принизливій процедурі абсолютного зняття. Його система монологічна, її протипоказаний діалог, вона абсолютний диктатор,

де немає місця вибору, його система телеологічна.

Філософом, який повстав проти гегелівського формалізму, жорсткої доцільності є Л.Фейєрбах. Він відновляє у своїх правах чуттєвість, що дало змогу подивитися на процес взаємозв'язку з позицій діалогу. Побачивши діалогічний характер взаємозв'язку філософії і науки на висхідному напрямку, Фейєрбах пояснив його з позицій абсолютного зняття. На місце раціональної релігії доцільності він пропонує релігію чуттєвої любові. Фейєрбах зупинився перед завданням, зміст якого заключається в поясненні суті низхідного напрямку.

Другий розділ "Інваріантність процесу пізнання як логіко-гносеологічна основа взаємозв'язку філософії і науки" – присвячений дослідженню процесу пізнання взагалі як детермінанта змісту та історичної різноманітності форм взаємозв'язку філософії і науки, в надрах якого йде становлення загального методу пізнання. Внутрішньо суперечливий діалог двох форм суспільної свідомості – філософії і науки, для свого пізнання потребує правильного розуміння суперечності. В ході дослідження виявлено:

- у стародавніх греків тотожність протилежностей не є результатом раціональної обробки емпіричного матеріалу, а пластичний художній образ: "образ-поняття", "смыслеобраз". Суперечність у них не розвертається в логіко-дискурсивній формі, а схоплюється інтуїтивно, показується;

- в кантівському вченні про антиномії суперечність знову проголошено об'єктивно сутнім. Проте, протилежності, які складають антиномію, принципіально не сумісні. Досвід Канта показав, що засобами формальної логіки, логіки розсудку суперечність розв'язати неможливо;

- завдання створення нової логіки взяв на себе Гегель. Протилежності, за Гегелем, не застигли абсолютні твердження про одне і те ж, а такі, що рухаються, розвиваються, знаходяться у рефлексивному відношенні, вони взаємопропонують, взаємозаперечують і взаємозумовлюють одна одну. Але, гегелівському розумінню суперечності притаманна обмеженість. Вона проявляється: у спробі опосередкування крайностей; відсутності постановки проблеми розв'язання внутрішньої суперечності як вихід за межі основи, зміни основ; недостатній розробці діалектики внутрішньої і зовнішньої супереч-

ності.

Традиційний аналіз сутнісного відношення філософії з наукою фактично здійснюється на основі гегелівської концепції суперечності і її епістемологічної схеми "розв'язання суперечності". Смісл нового підходу полягає в обліку того гносеологічного моменту, що з розв'язанням суперечності спроба опосередкування крайностей безгрунтова, бо тільки одна із них має значення істинної дійсності, а тому дуалізму сутності не буває. Однак, цей процес здійснюється не в дусі абсолютного зняття, а як зняття відносне. Протилежності, що утворюють внутрішню суперечність у своєму розвитку все більше і більше стають самостійними і на певній стадії свого розвитку потребують розв'язання. І тут виявляється, що тільки одна сторона виражає тенденцію розвитку даного предмету, а інша сторона, продовжуючи самостійний розвиток перетворюється у крайність, стає байдужою для своєї протилежності. В свою чергу і справжня протилежність, увібравши в себе необхідні елементи своєї протилежності, більше не має потреби і стає байдужою до неї. Обидві вони перетворились у справжні крайності, байдужі одна одній. Внутрішня суперечність трансформувалась у зовнішню, відмінність існування перетворилась у відмінність між сутностями. Весь процес саморозвитку сутності протікає як суперечливий перехід: від єдиного - до багатоманітного. Саме цей процес самопородження із єдиної сутності її множинних форм буття знаходить своє відображення як процес пізнання взагалі, тобто усвідомлення його інваріантної сутності, що дає змогу процесу пізнання бути фундаментальною основою як змісту, так і різноманіття форм сутнісного взаємозв'язку філософії і науки у всіх культурно-історичних періодах і бути тим конкретно-історичним матеріалом, що розвивається, трансформується в загальний метод. Це зробило необхідним поглиблений аналіз процесу пізнання взагалі, який виключає два етапи: дослідження об'єкту пізнання і виклад знань про об'єкт, що досліджується.

На етапі дослідження йде процес охоплення цілісності безпосередньою умоглядністю із зовнішньої сторони, аналіз окремих сторін, вицленування найпростішого відношення за допомогою розумових форм - категорій, обробка емпіричного матеріалу. Безпосередньою формою охоплення предмету є почуттєвість - де предмет є вихідним пунктом споглядання і уявлення.

Коли "бачення" предмета, як цілістності, вже не являється чуттєво безпосереднім, але ще не виражено у логіко-дискурсивном вигляді, формою, яка реалізує цей момент є інтелектуальне споглядання, що являється проміжною ланкою між почуттєво-наочним і абстрактно-логічним виразом загального. На змістовному рівні предмет досліджується не лінійно-субординовано, а з різних сторін. Знання про нього плюралістично, розглядаються різні альтернативи його розвитку і робиться вибір. Тут здійснюється справжнє пізнання специфіки того, що відрізняє предмет від інших і від самого себе, яким він був на попередніх стадіях розвитку.

На наступному, аналітичному ступені включається в роботу розсуд як певний рівень пізнання. Тут працюють формально-логічні принципи дослідження: емпіричний опис зовнішніх властивостей, параметрів нерозчленованого предмета; морфологічне дослідження внутрішньої будови елементарних частин та їх зв'язок з цілим; функціональне дослідження принципів організації та функціонування сталого предмету, де відсутність жорсткої прив'язки до просторово-часової локалізації елементів об'єкту, з'являється можливість зародження системи знання; генетичний метод розглядає предмет, як складну структуровану систему, що створилася в процесі історичного розвитку.

На етапі викладу знання систематизується, він є продовженням процесу одержання істини. Тільки наука здатна викласти свій зміст у систематичній, причому не в застиглій формі, а показати як те, що розвивається є справжньою наукою - не конгломератом окремих фрагментів знання. Тому діалектизація науки характеризується загальною тенденцією її розвитку.

Загальний і необхідний характер цієї тенденції бачимо на прикладі розвитку "філософії науки". Логіка розвитку пізнавального процесу примусила її еволюціонізувати від крайньо жорсткого розмежування науки і філософії до визнання світоглядних, історичних та інших компонент у розвитку знання, необхідності розгляду знання в соціокультурному контексті, прагненню вийти за межі кумулятивного, площинного розвитку знання в царину структурних його трансформацій /логічні композиції знання і ін./.

Етапу дослідження і етапу викладу його у певній формі відповідають два напрямки взаємозв'язку філософії і науки - по лінії

змісту і по лінії форми.

І філософія і наука, окремо кожна пройшли ці етапи, перш ніж, прийшли до усвідомлення своєї однобічності, усвідомлення того, що тільки спільно вони здатні породити єдину позитивну науку. В головному філософія пройшла етап дослідження на матеріалістичних засадах у вченнях французьких філософів-матеріалістів і Л.Фейєрбаха, а на ідеалістичних - Шелінга, Фіхте і німецьких романтиків. Етап викладу пройдений багатьма представниками німецької класичної філософії, і, насамперед, Гегелем.

Третій розділ "Висхідна і низхідна напрямки процесу взаємозв'язку філософії і науки". Аналіз історичних форм взаємозв'язку і процесу пізнання взагалі засвідчив, що у їх лоні визрівають передумови конституювання єдиної науки: йде накопичення і розвитку необхідного змісту і вдосконалення форм; виробляються загальні методи пізнання універсуму - передусім, діалектичний метод. Шлях до єдиної науки, як процес саморозвитку сутнісного взаємозв'язку філософії з наукою включав в себе висхідну і низхідну напрямки.

На висхідному напрямку ми маємо справу з процесом становлення діалектики як загального методу пізнання. Він здійснюється у межах теоретичного відношення і є, насамперед, пізнавальний процес, який здійснюється в певних логіко-гносеологічних формах. Ці форми справляють значний вплив на процес взаємозв'язку філософії з наукою, але, в свою чергу, залежать у власному розвитку від рівня цього відношення, не можуть розвиватися поза ним, бо, незважаючи на те, що становлення загального методу здійснюється у межах філософського змісту, безпосередній матеріал цьому змісту надають конкретні науки. В межах висхідного напрямку філософія є ведучою стороною, виконуючи регулятивну і конститутивну роль. Від того, що загальний метод розвивався в лоні філософського знання і в процесі свого становлення виконував пізнавальну функцію не тільки в філософії, але і був світоглядним і методологічним засобом розв'язання труднощів виникаючих в науці, виник пересуд, ніби методом філософії є діалектичний метод і він працює, або, у крайньому випадку, повинен працювати безпосередньо в тілі науки. Насправді, методом філософії є діалектична логіка, яка являється теорією діалектичного методу. Лише включивши у себе такі опосередковані ланки як природу, практику, історію пізнання, теорію пізнання і логі-

ку - діалектика стає раціонально-дискурсивним "абсолютним методом" пізнання.

Це завдання вирішував Гегель, у нього зміст логіки закінчується "практичною ідеєю", а наступний за ним розділ пов'язаний не із змістом, а із загальністю - тобто з діалектикою як методом.

Проблема застосування діалектичного методу після того як він був виведений у "Логіці", виникла перед Гегелем зі всією гостротою і впливала із самої суті гегелівської філософської концепції, де лише філософія є справді єдиною наукою. На його основі йде розвиток і осмислення особливих частин філософії: естетика /філософія мистецтва/; право /філософія права/; природа /філософія природи/ та ін.

Гегелю вдалося виявити окремі специфічні моменти застосування діалектичного методу. Однак, незважаючи на позитивні моменти, які імпліцитно містяться у гегелівській методологічній концепції, в цілому, проблема застосування діалектичного методу Гегелем не усвідомлена, що спричиняється його панлогізмом, в основі якого лежить ідеалістичний принцип тотожності мислення і буття. У нього метод за своєю сутністю не досліджує об'єкт, а конструє його. Безпосереднє накладання діалектичного методу на конкретна науковий матеріал призводило до того, що категорії виявлялися не в змозі скоплювати його зміст і залишалися марними, досліджувалась справа логіки, а не логіка справи. Філософія, її метод по відношенню до науки не є "прикладною метафізикою", тому безпосередньо застосовувати систему філософських категорій до конкретного змісту окремих наук не можна, бо вони /категорії/ відразу виступають як абстракції, позбавлені змісту.

Практичне застосування діалектичного методу удалося здійснити Марксу в "Капіталі". Різниця між логікою "Науки логіки" і логікою "Капітала" це відмінність між "логікою взагалі" і "логікою дослідження" конкретного матеріалу і резюмується воно в різниці діалектичного методу, який виведений у процесі внутрішнього розвертання загального філософського змісту, і методами конкретних наук, побудованих на принципах діалектики. Діалектичний метод безпосередньо не працює у тілі науки, а є методологічним засобом побудови методів конкретних наук, які здійснюють безпосереднє дослідження змісту предмету. Він не є засобом пізнання конкретного матеріалу, а є

формов методологічної свідомості.

Спосіб заглиблення методологічної свідомості у конкретний матеріал називається стилем мислення, він визначає те, як ми будемо концептуальну мережу, як конкретний метод заглиблюється у конкретний зміст, ним вицленяється фундаментальний принцип і блок категорій, який достатній для розкриття і відображення специфіки предмету дослідження, як деякої цілісності.

Звичайно, досліджування емпіричного матеріалу, потребує від дослідника вільного орієнтування в аналізованому масиві знань про предмет, що передбачає свідоме володіння діалектичним методом. Однак, тут метод діалектики не є засіб аналізу змісту науки, а виступає як орієнтувальний фактор при історичному дослідженні, що забезпечує вільний рух у матеріалі. Інше, безпосереднє прикладення загального методу до змісту науки перетворює його в "своє протилежність" - догматичний шаблон.

Вихід за межі висхідного напрямку почав Л.Фейєрбах. Суть нисхідного напрямку як процесу діалектизації науки полягає в тому, що як тільки перед кожною наукою виникає завдання знайти своє місце у загальному зв'язку універсуму особлива наука про цей загальний зв'язок стає зайвою.

Висновки, що підводили до сучасного розуміння сутнісного взаємозв'язку філософії і науки такі:

- філософія як "наука наук" вичерпала себе;
- взаємозв'язок філософії з наукою не є монологом, а діалогом рівноправних партнерів;
- загальною основою взаємозв'язку філософії і науки є почуттєвість;
- теоретичною основою взаємозв'язку філософії і науки виступає суперечлива єдність почуттєвого і раціонального, дослідження і викладу, як процес діалектизації науки;
- соціум, а не незаймана природа є справжнім універсумом, де здійснюється історико-практичний розвиток людини. Людина як соціальна істота, як продукт суспільно-історичної практики, виступає справжньою основою єдності філософії і науки, як передумова і підсумок єдиної науки;
- у стратигічному плані філософія і наука зіллються в єдину науку про людину, як здійснений натуралізм людини і гуманізована природа. В конкретно-перехідний період діалектизації взаємозв'язок

філософії з наукою залишається, хоча й набуває іншого характеру. Він може бути вирішений тільки в процесі розробки співвідношення логічно замкнутої і відкритої систем.

У дисертації розглядаються такі підходи: проблемно-змістовний, субстанціальний, формалістичний, діалектика гармонії і концепція "контрфілософії". В межах діалектики гармонії робиться спроба вийти за границі організмичної системи. Так як людство посвящає себе служінню універсальному космогеузу, його відкритій субстанціальності, то головним питанням є – як зчленяються багато органічних систем у цілістності. Причому, кожна із них уже дещо більше – не просто органічна, а гармонічна система.

Якщо в теорії "діалектики гармонії" ми бачимо болісний пошук виходу за межі організмичного "бачення" світу, до логіки глибинного спілкування, міжсуб'єктної спів-причетності, поліфонування, то у концепції "контрфілософії" цей "болісний пошук" відшукати важко. Суб'єктивістська, обмежено особистна, а правильніше, групова позиція представлена в якості світоглядної, але це вже не світогляд у філософському смислі, а ідеологія.

У заключенні робиться короткий підсумок дослідження, показується необхідність і шляхи подальшої розробки піднятих в роботі проблем.

Основні положення дисертації опубліковані в роботах:

1. Шликов В.Г. Єдність онтологічного, гносеологічного і логічного аспектів діалектико-матеріалістичної концепції єдності наукового знання // Проблема інтеграції наукового знання, її світоглядні і методологічні основи. – Київ, 1980. – С. 31-32 /мова рос./.

2. Шликов В.Г. До питання про основні історичні форми взаємозв'язку філософії і науки // Пробл. філософії. – Київ, 1989. – вип. 81. – С. 83-90. /мова рос./.

3. Шликов В.Г., Свідло М.С., Іванова М.К., Черноморденко І.В. Гуманітаризація технічної освіти // Тези доп. і вист. 52-ї науково-практичної конференції. – Київ, КІВІ, 1991. – С. 198. /мова рос./.

Підл. до друку 08.01.93

Формат 60×84^{1/16}.

Папір друк. № 3. Спосіб друку офсетний. Умови друк. арк. 0,93

Умови фарбо-вдб. 4,16. Обл.-вид. арк. 1,0

Тираж 100. Зам. № 4-165. Безплатно.

Фірма «ВІПОЛ»
252151, Київ, вул. Волинська, 60.

ЛНБ ім. В. Стефанива
АН України

Безплатно

Ав 28.445

Ав 28.445